

Yossi Klein Halevi

Az izraeli paradoxon

Fejezet a *Letters to My Palestinian Neighbor* című könyvéből

A 2000-es években, az öngyilkos robbantásokat megelőző időszakban, még mielőtt megépült volna a (Jeruzsálem zsidó és arab negyedeit elválasztó – *a szerk.*) fal, a palesztinoknak és az izraelieknek módjukban állt megismerni egymást. A megszállás természetesen mindig közénk állt, de mégis képesek voltunk az együttműködésre.

Mára azonban absztrakcióvá váltunk egymás számára. Ami engem illet, leginkább az aggaszt a következő generációk vonatkozásában, hogy még a népeink közötti korlátozott kapcsolat is egyre tovább gyérül. Fiataljaink körében mindkét oldalon növekszik a harag és a gyűlölet. Márpedig nem lehetséges az együttélés mindkét fél bizonyos mértékű pozitív együttműködése és a másik valóságának bizonyos mértékű ismerete nélkül.

Már elmondtam egyet s mást a hitemről, személyes történelmemről és népem történetéről. Most, a Korán azon buzdításának a szellemében, amely egymás megismerésére szólít fel, elmondanék valamit napjaink modern Izraeléről, a társadalomról, amely a ti dombjaitokról lenézve ott terül el előttek – arról, hogy kik vagyunk, hogyan kezeljük belső ügyeinket. Végül is népeink össze vannak kötve. Országom működése mindkettőnk jövőjére kihatással van.

Ha egy szóban kéne összefoglalnom, mi a legjellemzőbb az izraeli társadalomra, a „paradoxon” lenne az a szó.

Függetlenségi Nyilatkozatunk demokratikus zsidó államként definiálta Izraelt. Az alapítók Izraelt a világon élő összes zsidó hazájának szánta, tekintet nélkül arra, állampolgárai vagy sem Izraelnek. S az ország összes állampolgára demokratikus országának szánták, tekintet nélkül arra, zsidók-e vagy sem. Ez a kettős identitás – a zsidó és a demokratikus – az a szándék, amelyet az államalapítók hagyományként ránk örökítettek.

Szekuláris vagy vallási állam-e Izrael? Ennek megítélése részben attól függ, hol tesz fel a kérdést. A klubokban, nem-kóser éttermekben gazdag Tel-Avivból nézve az izraeli társadalom teljes mértékben szekuláris. A zsinagógákkal, tanulószobákkal teli Jeruzsálemből nézve az izraeli társadalom

mélyen hagyománytisztelő. Az én meghatározásom szerint Izrael szekuláris állam a Szentföldön. Amikor a cionizmus eldöntötte, hogy Cionon kívül nincs másik zsidó állam, jól megalapozta a vallás és az állam folyamatos konfliktusát, amelyet csak menedzselni lehet, teljesen megoldani azonban soha.

Izrael a keleti és a nyugati zsidók nyughatatlan találkozóhelye. A „mizrahi”-k, vagy a muszlim országok zsidói számára ez a találkozás, főleg Izrael első éveiben, gyakran jelentett diszkriminációt vagy leereszkedő megvetést az európai askenázi intézményrendszer részéről. Napjainkban az askenázik és a mizrahik találkozásának egyre inkább az esküvői sátor a helyszíne. Az Izraelt megalapító zsidó közösség többnyire szekuláris askenázikból állt, és a szekularizmus továbbra is élettel teli. Ugyanakkor a tradicionális mizrahi kultúra egyre nagyobb hatással van a zenékre, konyhákra, sőt a nyelvünkre is. Az oud (lant) találkozott az elektromos gitárral: a szekuláris Izrael kulturális amnéziájából előhalászták, és vezető rockzenészeink feldolgozták a mizrahik imaversét, a *Piyutimot* (középkori héber vallási költészet – *a szerk.*). Az izraeli zene, amely egykor a szekuláris ethosz hordozója volt, napjainkban az izraeliek arra irányuló vágyakozásának vált a kifejezési eszközévé, hogy összekapcsolódjanak a zsidó hagyománnyal.

Ismerek közel-keleti származású izraeli zsidókat, akiknek a nagyszerű egyiptomi énekes, Umm Kulthum iránti szenvedélye családi identitásuk része. S vannak izraeli énekesek és együttesek – mint például az *Orphaned Land* (Árva ország), amely a heavy-metalt a *piyuttal* ötvözi –, amelyek az arab és muszlim országokban is népszerűek. Amikor az együttes fellép Törökországban – az egyetlen muszlim ország, ahol felléphetnek –, Libanonból, Egyiptomból, sőt Iránból is érkeznek a koncertre a rajongók, némelyikük nemzeti zászlóját lengetve.

Nem túl régen elmentem egy koncertre, helyszíne Jeruzsálem Óvárosának a falain kívül volt, amely egyszerre ünnepelte a zsidó és az arab zenét. A közönség soraiban egyaránt megtalálhatók voltak izraeli zsidók és az Óvárosban és a város más részein élő palesztinok. A színpadon zsi-

dók arabul, arabok héberül énekeltek. A béke nemcsak politikai, hanem kulturális kihívás is. Minél több izraeli nyeri vissza keleti identitását, annál nagyobb az esélyünk, hogy megleljük a helyünket a régióban.

A paradoxon beleépült az izraeli társadalom természetébe, amelyet a „száműzöttek begyűjtése” – ahogy világ összes tájáról Izraelbe irányuló zsidó migrációt nevezünk – hozott létre. A zsidók hazahozták mindazt a bölcsességet és a félelmet, amelyre különféle vándorlásaik során tettek szert, és beleépítették az izraeli valóságba. Az 1960-as években születtem New Yorkban, ahol magamba szívtam az amerikai társadalmi pluralitás értékeit, és azzal az eltökéltséggel jöttem Izraelbe, hogy segítsek megerősíteni a demokratikus kultúrát. A demokratikus normák gyengülésétől tartok főként a fiatal izraeliek körében, akik a békefolyamat összeomlása után váltak felnőtté, és akiknek formatív memóriáját a terrorizmus és a Libanon, illetve Gáza felől érkező rakétatámadások töltik meg. Hálás voltam az IDF-nek (az izraeli hadseregnek – *a szerk.*), amiért bíróság elé állított egy izraeli katonát, aki lelőtt és meggyilkolt egy lefegyverzett palesztin merénylőt Hebronban. S bár a katona megsértette az izraeli hadsereg etikai kódexét és harci szabályzatát, sokan hősként ünnepelték.

De például ismerek izraelieket az egykori Szovjetunióból, akik elnyomott kisebbségként éltek a totalitárius rezsimben. Őket az izgatja, hogy az évszázadokon át kiszolgáltatottságban élő zsidóknak még meg kell tanulniuk, hogyan gyakorolják hatáson a hatalmat. Azért aggodalmaskodnak, hogy az olyan demokratikus értékek, mint a hadsereg etikai kódexe, olyan luxus, amelyet egy folyamatos ostrom alatt álló országnak nem engedhet meg magának, és ezek az önmagunkra erőltetett korlátozások aláássák az önvédelmi képességüket.

Gyakran úgy tűnik nekem, hogy ez a nemzeti vita nem egyéb az önmagával vitatkozó zsidó történelemnél. Kik vagyunk? Mit vár el tőlünk a történelmünk? Hogyan békélünk meg vagy élünk együtt a sokszoros paradoxonjainkkal?

Izrael elkerülhetetlen tükrözi a zsidók ellentmondásait. Egymással ellentétes elvárásokkal érkezünk az országba azt illetően, hogy milyennek kéne lennie egy zsidó államnak. A szekuláris zsidók egy olyan államról álmodtak, amely oly módon „normalizálná” a zsidókat, a történelem egyik legabnormálisabb népét, hogy létrehoz egy nemzetet, amely egy a sok nemzet közül. A szekularizáltak azt remélték a zsidó nép „demitologizálásának” folyamatától, hogy előbb-utóbb az antiszemitizmus megszűnését eredményezi.

Yossi Klein Halevi

Másrészt a vallásos cionisták olyan államra vágytak, amely megerősíti a zsidó kivételességet, amely szerint ők a „fény a nemzetek között”, sőt az emberiség megváltói. Az, hogy hogyan lehet a zsidó állam egyszerre mindkettő: normális és kivételes, a cionista mozgalom absztrakt dilemmája maradt – míg létre nem jött az állam. Attól kezdve az egymásnak ellentmondó víziók társadalmi konfliktussá formálódtak át.

Van egy megtermékenyítő pillanat a Bibliában, amikor Izrael vezetői Sámuel profétához fordulnak (akinek sírja egy, a két dombunktól nem távolra eső épületben található, amelyben békésen megfér egymás mellett egy mecset és egy zsinagóga). A vezetők azt követelik Sámueltól, hogy nevezzen ki királyt Izrael élére, hogy olyanok legyünk, „mint a többi nemzet”. Normális: megszabadulni a kiválasztottságból. Sámuel dühöng: Izraelt proféták irányítják; miért akarnak a vezetők még egy királyt is?

Ezek az impulzusok – normálisnak vagy kivételesnek lenni – ikervágyakozások, amelyek végigkísérik az egész zsidó történelmet. A cionizmus zsenialitása – s az egyik oka annak, hogy oly sikeres lett a világ zsidóságának a körében – abban áll, hogy magáénak vallotta mindkét vágyakozást, és mindkettő beteljesítését megígérte a zsidóknak.

Magam is osztom ezeket az egymásnak ellentmondó vágyakozásokat, látom, hogyan formálódik a zsidók a zsidó történelem egyik nagy eredményeként ismét szuverén állammá. „Normális” Izraelt akarok, amelyet elfogad a nemzetközi közösség, amelyre inkább jellemző a hétköznapi-ság, amely végül képes a létezését magától értetődőnek tekinteni. Ugyanakkor olyan Izraelt is akarok, amely többre törekszik, s a próféták igazságos társadalomról alkotott vízióját dédelgeti – amely megér a megalapításába fektetett minden reménykedést, imát és erőfeszítést.

Ironikus módon igazából még be kell teljesítenünk valamelyik víziót – a „normálisságát” vagy „kivételességét”. Izrael nemzetállam, de aligha „normális”. Gyakran képezünk kivételt a Közel-Kelet, az ENSZ páriájaként. Ami pedig azt az óhajt illeti, hogy kivételes társadalom legyünk, Izrael gyakran fájdalmasan „normális” a politikai korrupció, a szervezett bűnözés és a modernitás összes betegsége okán. Az alapítók olyan nemzet létrehozásán fáradoztak, amely a világhoz fűződő kapcsolatait illetően „normális”, befelé viszont „kivételes” – a demokratikus szocializmus laboratóriuma. De néha úgy tűnik, hogy fordított dinamikát hoztunk létre: kifelé abnormális, befelé pedig nem kivételes.

Talán ez a legnagyobb kihívás Izrael számára: normális nemzetté válni, amely egy a többi nemzet között, egyidejűleg törekedni arra, hogy társadalma méltó legyen a zsidó történelemhez. Az egyik ok, amiért Önhöz fordulok, szomszéd, hogy részben Önnel és az ön népével való kapcsolattól függ Izrael képessége, hogy megvalósítsa mindkét törekvését.

A szekuláris és vallásos izraeliek még mindig a normalitásról és a kivételességről vitatkoznak. S nem úgy tűnik, hogy a kettő közül bármelyik is uralkodóvá válik, minthogy mindkettő lényeges zsidó szükségletet szólít meg. A holokauszt után még a vallásos zsidók közül is sokan elfogadták a szekuláris cionizmus normalizálódásának ígérését, amely éltető gyógyulással kecsegtette a zsidó népet. S napjainkban, a társadalmunkban erősödő materializmussal a háttérben sok szekuláris zsidó ért egyet abban, hogy az izraeli társadalomnak a spiritualitás infúziójára, cél és irányultságérzékének megújulására van szüksége.

Magam a hagyomány és a modernitás kényelmetlen találkozási helyén élek. Vallásos zsidó vagyok, de nem szavazok vallásos pártra. A vallást a lehető legtávolabbra szeretném látni a politikától. Ugyanakkor elismerem, hogy ez nem Amerika, és hogy a vallásunkban és zsidó többségű országunkban nem választható el egymástól teljesen a vallás és az

állam. Egyszer interjút készítettem a rabbinikus testület elleni szekuláris forradalom egyik női vezetőjével, és azt feltételeztem, hogy az általa elképzelt Izrael-modell a vallás és az állam amerikai típusú szétválasztása. De válasza meglepett: „Ez elképzelhetetlen Izraelben – mondta. – A vallás túl nagy részét képezi a nemzet identitásának.”

De a szekularizmus is lényeges része az identitásunknak. A népi aspektusnak a judaizmusban elfoglalt centrális helye miatt még a legszigorúbban vallásos zsidó előtt sem áll más választás, mint honfitársnak elfogadni akár a legszekulárisabb zsidót. Izraelnek hazát kell biztosítania a vallásosnak és a szekulárisnak, és biztosítania kell, hogy mindkettő meglegye identitását a nemzeti ethoszban.

A szekuláris-vallásos feszültség enyhítésére egy sor kompromisszumot hoztunk létre. Az ortodoxia által vezetett állami rabbinátus például monopóliumot élvez a házasságok dolgában – ami az Ottomán Birodalom hagyatéka, ahol is minden vallásnak saját bírósága volt a személyes státusszal kapcsolatos ügyekben. (Izraelben a saria bíróságok jogi státusza megegyezik a rabbinikus bíróságokéval.) Ez azt jelenti, hogy Izraelben sem a zsidók, sem a muszlimok számára nem opció a polgári házasság. De ha a pár elrepül a húszpercnyi repülőútra lévő Ciprusra, és polgári házasságot köt, visszatérésük után az állam elismeri a házasságukat.

Ennek az abszurd rendszernek előbb-utóbb meg kell változnia, már csak azért is, mert egyre több fiatal izraeli repül külföldre, ahol ortodox rabbi nélkül köthet házasságot.

Azután ott a kompromisszum a szombat nyilvános megtartásával kapcsolatban. Az egyik legelső kérdés, amely megalakulása után Izraelt felkavarta, hogy miként ünnepelje egy modern állam a szabbatot a köztereken. Betiltsa-e szombat napján azokat a tevékenységeket, amelyek az ortodox törvények szerint törvényszegésnek minősülnek, vagy a nap legyen olyan, mint az összes többi.

Izrael szokásos módon zavaros kompromisszummal oldotta fel a dilemmát. A zsidók által lakott térségekben a közösségi közlekedés leáll szombaton, és többé-kevésbé a kereskedelem is szünetel, de a kulturális és sportesemények engedélyezettek, és az éttermek, kávéházak is nyitva tartanak. Az utóbbi években a szombat rítusának úgy nevezett status quója megkopott, és a szombat napi kereskedelem felélénkült. A status quo – amelyet együttesen képvisel a főrabbi és a legfőbb polgári jogász – aktualizálása korlátozott mértékben engedélyezné a közösségi közlekedést és meghagyná a szórakozás lehetőségét, de tiltaná a kereskedelmet, amely a legégbekiáltóbb megsértése a szombat szellemének.

Ebben az esetben minden izraeli zsidó maga határozná meg, milyen módon élvezze a pihenőnapot. Ez a kompromisszum az egyik legjobb példája a vallásos-szekuláris kapcsolatnak: kikalkulálni, hogyan biztosíthatunk teret a nyilvános térben a zsidó hagyományok formái számos tartományának számára.

Izraelt szekuláris zsidók alapították – sokuk vallásos családjuk elleni lázadásként –, így a szekularizmus beleépült az alapokba. Ez egyben biztonsági háló az erősödő fundamentalizmussal szemben. De a legtöbb izraeli zsidóhoz hasonlóan azt akarom, hogy a zsidó értékek és kultúra formálja nyilvános tereinket. (Hogy mi alkotja a zsidó „értékeket”, az identitásunkról szóló folyamatos vita része.) Felmérések eredményei mutatják, hogy a zsidó polgárok többsége kevesebb vallási törvényhozást és több hagyományt akar az életében. Úgy hiszem, Izrael végül is ebbe az irányba törekszik. Ez érzékeny egyensúly szekuláris és vallási identitásunk között, amelynek részleteit minden generációnak újra kell majd tárgyalnia. Minden idevonatkozó megegyezés előfeltételének továbbra is annak kell lennie, hogy az izraeli társadalom semelyik része nem határozhatja meg teljes mértékben az izraeli kultúra és politika arculatát.

Hogy a dolgok még bonyolultabbak legyenek, folyamatos az ellenségeskedés a kormányzat és a reform-, valamint a konzervatív közösségek között azzal kapcsolatban, hogy melyiküké legyen a Sirtófal előtti imádkozás felügyeleti joga. Egy kormányzati kompromisszum, amely hivatalos státuszt biztosított volna a liberális közösségeknek, a nem-ortodox mozgalmak elismerése ellen küzdő ultra-ortodox pártok ellenállásán bukott meg. Minthogy a judaizmust gyakorló amerikai zsidók többsége reform- vagy konzervatív-zsidónak tartja magát, ez a krízis Izrael és a diaszpóra közötti szakadáshoz vezetett.

A magam részéről nagyon magkapónak tartom mind a reform-, mind a konzervatív zsidóság haragját és aggodalmát. Lényegében ezt közlik Izraellel: állítólag az ország az összes zsidó hazája vagy, ami azt jelenti, hogy nyilvános tereidnek tükröznie kell vallásos sokszínűségünket; azzal, hogy kizárólagos felügyeletet biztosítasz a zsidó nép egy részének, az ortodoxoknak, elárulod a zsidó összetartozás iránti cionista elkötelezettséget.

Izraelnek nem csupán a radikális zsidó sokszínűséget kell kezelnie; ennél nagyobb kihívás a népesség 20 százalékát kitevő arab állampolgárok – sokuk palesztinként azonosítja magát – belefoglalása a nemzeti identitásba.

Izraelnek két vitathatatlan identitást kell tiszteltben tartania: azt, hogy zsidó állam és hogy de-

mokratikus állam. Izrael nem adhatja fel azon elkötelezettségét, hogy a zsidó történelem folytatása és a világ zsidóságának potenciális védelmezője – még hozzá anélkül, hogy helyrehozhatatlan kárt okozzon annak lényegében. Izrael vitalitásának és eredményeinek nagyon jelentős része származik az ország zsidó identitásából, a motivációtól, hogy egy kétezer éves álmodat a beteljesítés folyamatos csodájává változtasson. Izrael zsidó voltának eltávolítása egyenlő szívének és szenvedélyének eltávolításával.

De az arab polgárok nemzeti identitásba való befogadásának kudarca másfajta egzisztenciális veszélyt hordoz. Egyszer megkérdeztem a Knesszet egyik arab származású tagjától, mi volt az ő „leg-izraelibb” pillanata. Azt vártam, hogy a parlamenti esküjét vagy egy izraeli sportcsapat győzelme miatt érzett büszkeségét fogja megnevezni. Ehelyett válasza így hangzott: „Soha nem volt izraeli pillanatom; soha nem éreztem magam izraelinek.”

Izrael arab polgárai számára identitásuk problémája Izrael nemzeti himnuszában testesül meg, amely a zsidók Cion utáni vágyakozását fejezi ki. A himnusz így kezdődik: „Mindaddig, amíg a szív dobog, a zsidó lélek vágyakozva gondol előre Kelet felé, a szemek Cionra tekintenek...”. Ahogy egy arab izraeli megjegyezte: „Nincs problémám a zsidó szívvel. Csak nekem nem olyan van.” A Legfelső Bíróság egy arab tagja, aki azon a tárgyaláson elnökölt, amelyen elítéltek egy korábbi izraeli államelnököt (nemi erőszak vádjával) – ez bizonyára a bíró társadalomban viselt vitathatatlan státuszának kifejeződése –, azt mondta egy őt meginterjúvolónak, hogy nem éneklé a nemzeti himnuszt.

Hogyan ünneplik együtt a zsidó és arab izraeliek a Függetlenség napját, amikor az a zsidók számára az újjászületés napja, az arabok számára pedig a katasztrófáé?

Az izraeli identitás teljes körű megnyitása az arab izraeliek számára ijesztő kilátás mind az arabok, mind a zsidók számára. Az arabok számára aktív szerepvállalást jelent annak a nemzetnek a nyilvános életében, amely megszállva tartja a Nyugati parton élő rokonságukat. A zsidók számára azt jelenti, hogy meg kell bízniuk honfitársként egy olyan lakosságban, amelynek természetes szimpátiája a palesztinokhoz és az arab világhoz, az ország ellenségeihez kapcsolja őket.

A helyzetet figyelembe véve létezik a „palesztin izraelinél” paradoxabb identitás? A 2006-os háború során, amelyet Izrael a libanoni iszlamista Hezbollah-val vívott, az északi Haifa egyik arab éttermében voltam, amikor egy várható rakétatámadást előre jelezve megszólaltak a szirénák. Az arabok és a zsidók a védelmet nyújtó konyhába tömörültek.

Szorosan egymásnak préselődve álltunk az esetlen csendben. Végül valaki megszólalt: „Együttélés”. Mindenki bánatosan mosolygott. A szürreális pillanatot rajtakapta a paradoxont: izraeli palesztinok együtt keresnek menedéket a zsidókkal a palesztin ügy nevében indított rakétatámadás elől.

Minden esetlenség, ellentmondásosság és harag ellenére mégis hiszek abban, hogy az állampolgárság közös megélése az izraeli zsidók és arabok részéről nemcsak létfontosságú, de lehetséges is. Felmérések folyamatosan kimutatják, hogy az arab izraeliek jó és élhető országnak tartják Izraelt, még ha az arabok fele azt állítja is, hogy diszkriminálják őket. S ennél még meglepőbb, hogy többségük büszke izraelinek vallja magát. Amikor megkérdezték őket, lennének-e állampolgárok egy leendő palesztin államban, a túlnyomó többség nemmel válaszolt – még akkor is, ha megmaradhatnának jelenlegi otthonukban, és nem kéne átkelniük határon.

A rossz hír az országom számára, hogy az arabok jelentős kisebbsége elidegenedett az izraeli társadalomtól. Vannak palesztin izraeliek, akik egyáltalán nem nevezik magukat izraelinek – „1948 palesztinjai” kifejezést használják magukra –, vagyis olyan palesztinoknak, akik nem távoztak a Nakba során.

A tény, hogy Izrael palesztin állampolgárainak többsége – annak ellenére, hogy nem látszik a konfliktus vége – bizonyos mértékig azonosul az állammal, azt jelenti, hogy létezik az alap, amelyről kiindulva dolgozni lehet egy osztott társadalomért és identitásért, bármennyire törekény legyen is az. Izraeli állampolgárként elkötelezettje vagyok ennek az erőfeszítésnek.

Akkor hogyan tovább? Egy vezető palesztin izraeli aktivista, egyben Hartmann intézetbeli kollégám, Mohammad Darwshe szerint az izraeli araboknak meg kell tanulniuk a kisebbségi viselkedést és az izraeli zsidóknak meg kell tanulniuk a többségi viselkedést. Úgy gondolom, hogy Mohammad megérintette a probléma pszichológiai értelemben vett lényegét.

Az izraeli zsidók különös többséget alkotnak: többséget alkotunk az országunkban, de valójában a tudatában vagyunk annak, hogy kisebbséget képezünk egy ellenséges régióban – abban a régióban, amelyhez az arab izraeliek kulturálisan és érzelmiileg tartoznak. Ez azt jelenti, hogy Izrael zsidó és arab lakói gyakran érzik magukat egyszerre többségnek és kisebbségnek.

A kihívás, amelyet Darwshe a zsidókhöz intézett, abban áll, hogy egy erős és sikeres országban élünk, és nagyvonalú, magabiztos többségként kell viselkednünk. Kihívása az arabokhoz arról szól, hogy egy olyan kisebbség bölcsességével kell viselkedni,

amely rendkívül érzékeny helyzetben találja magát a palesztin identitásukhoz fűződő lojalitásuk és azon szükségletük között, hogy megtalálják a helyüket egy zsidó többségű társadalomban.

Sok zsidó tart attól, hogy az arabok egyfajta ötödik hadoszlopot alkothatnak. Ezeket a félelmeket felerősítik a Knesszet arab tagjai, akik közül van, aki háborús időkben Izrael ellenségeivel, a Hamasszal, a Hezbollah-val azonosul. Arab parlamenti képviselők nácinak nevezik a zsidó katonákat és támogatják a terrorizmust. Az egyik arab képviselő elutasította, hogy emberrablásnak minősítse három izraeli tinédzser elrablását (akik holttestét később találták meg). Ezek nem elszigetelt incidensek, hanem egy séma részei.

A zsidóknak többségként biztosítaniuk kell arról az arabokat, hogy a társadalmunk integráns részének tekintjük őket. A kezdő lépés ehhez az arab polgár diszkriminálásának befejezése főként a kormányzat oktatással, infrastruktúrával és egyéb szükségletekkel foglalkozó témáiban. A méltánytalanság sérti Izrael alapítóinak a profetikus igazság szellemére tett ígéretét. Bizonyos vonatkozásokban a helyzet fokozatosan javul – még a jobboldali Netanjahu-kormányzat is jelentős forrásokat fektetett be az arab közösségekbe, felismerve, hogy Izrael gazdasága jelentős károkat szenved el, ha ez a populáció leszakad. De más vonatkozásban visszafelé haladunk – mint a jobboldali törvényhozók által javasolt törvényáradat, amely törvények az állam zsidó identitását helyezik előtérbe a demokratikus identitás kárára. Bár csak néhányat fogadnak el a törvények közül, olyan hangulatot teremtenek, amelyben a demokrácia védekezésbe kényszerül.

A regionális többség részeként az araboknak biztosítaniuk kell a zsidó polgárokat, hogy Izrael részeivé akarnak válni – kezdve azzal, hogy olyan Knesszet-tagokat választanak, akiknek célja az integráció, nem pedig nacionalistákat és iszlamistákat. Tarthatatlan a felmérésekben észlelhető szakadék, amely egyrészt Izraelnek az arab állampolgárai általi megbecsülése, másrészt elidegenedésük kifejeződései, sőt az őket képviselő Knesszet-tagok nyílt gyűlölete között feszül. Ez csak felerősíti az izraeli zsidók sötét félelmeit.

Mindaddig, amíg konfliktusunk fennáll, az izraeli arabok és zsidók közötti kapcsolat abnormális marad. Végül azonban az izraeli zsidóknak meg kell értetniük az izraeli arabokkal, hogy a társadalomban elfoglalt helyüket nem menedzselendő problémának tekintjük, hanem Izrael számára lehetőségnek arra, hogy fenntartsa erkölcsi színvonalát. S az araboknak az izraeli identitásba való integrálásával

lépést teszünk Izraelnek a régióba való integrálása felé.

Végezetül, nem tudom, feloldhatók-e belső paradoxonjaink. Azt sem, hogy egyáltalán fel kellene-e oldanunk őket. Minden lépés, amely olyan definíciót fogad el Izrael vonatkozásában, amely kizárja a másikat, a lakosság jelentős szegmenseit idegeníti el a nemzeti ethosztól, és erőszakot tesz azon a finom egyensúlyon, amely az egymással konfliktusban álló identitásainkat és vágyainkat igazgatja.

Jó esetben Izraelt energiával tölti el ez a paradoxon. Izraelt kísérleti területnek tekintem a világ legakutabb dilemmáinak – vallás és modernitás, Kelet és Nyugat, etnicitás és demokrácia, biztonság és morál közötti harcnak – a menedzselésére. Ezek fontos kihívások egy régi nép számára, amely bevándorolta a világot és magába szívta a sokféleségét – és mindezzel hazavitte a világot.

Valójában a paradoxonjaink közötti egyensúly folyamatosan eltolódik. Kevés ennyire képlékeny társadalom létezik, kevés hajlamos ilyen alapvető változásokra ennyire rövid idő alatt, mint Izrael.

Az itt eltöltött közel négy évtizedem során legalább három különféle Izraelben éltem. Ott volt az 1980-as évek gazdaságilag gyengélkedő Izraele a 300%-os inflációval, a meg nem nyert libanoni háborúval és a nemzetközi közösségtől való fokozódó elszigetelődéssel. Aztán ott volt az 1990-es évek eleji virágzó Izrael az oslói folyamattal, a high-tech start-up korszak elindulásával, az egykori Szovjetunióból érkező tömeges bevándorlással, az egyre inkább befogadó nemzetközi közösséggel. Ezt követte a 2000-es év, a békefolyamat összeomlása, Izrael egyik háborúból a másikba sodródása, a civil lakosság elleni öngyilkos terrortámadások, a bombák és rakéták Izraele, az egyik napról a másikra élő, éberem alvó lakosságé, amelynek egy percre sem lankadhatott a figyelme.

Ez az Izrael tart közel két évtizede. De ha a múltból következtetéseket lehet levonni, az izraeli történet egy újabb drasztikus eltolódása előtt állunk. Azt remélem, szomszéd, hogy a következő forduló során a mi két társadalmunk újból találkozik, de most a kölcsönös tisztelet alapján.

Kőbányai János

Gyűlölet és Messiás-várás*

1992. július 9.

„Területek, települések, telepesek” – ezek a leggyakrabban előforduló szavak, fogalmak az izraeli politikában. Alkuk és zsarolások tárgya. S persze meghatározásoké. Maga Rabin is tág értelmezési lehetőségű „politikai” és „biztonsági” kategóriákra osztja őket. De például míg az építés alatt álló házak számát a MEREK szakértője 16–17 ezerre teszi, addig a kormányzat csak ezer ilyenről tud. (Ez azért lényeges, mert a baloldali párt ezeket szeretné azonnal befagyasztani. Ellenlábasa, a Comet pedig azt szeretné, ha ezek befejezését kicsikarhatná Rabin-tól. Ekkor nem sok változna az előző kormányhoz képest, mert míg azt a 16–17 ezer lakást vagy házat befejezik, eltelik egy parlamenti kádencia.) Bizonyára az „építés alatt állás” fogalma is megér egy filológiai, filozófiai vitát, értelmezést.

A „területek” persze konkrét földrajzi fogalmat is takarnak, a „telepesek” pedig hús-vér embereket. Noha olyan távolságtartással tudósítanak onnan –

kátavénu méstabim moszér: tudósítónk a területekről jelenti (innen a magyar „mószerezni” ige) – mintha valami távoli földtekén történnének az ottani – többnyire véres – események. (Késelés, erdőgyújtogatás, Molotov-koktél, kődobálás és más apróságok.)

Hebron az *intifáda* kiinduló tűzfészke, legmérgebb központja 34 kilométerre fekszik Jeruzsálem-től. Körülbelül háromnegyed óra út autóbusszal a kacskaringós, veszélyes kanyarjaiban repülő kövek ellen hálókka fölszerelt úton. Ha arab társastaxival utazunk – itt érezhetjük magunkat a legnagyobb biztonságban, ha levesszük a nyakunkból a Dávid-csillagos láncot, és angolul folytatott beszédünkbe egyetlen héber kötőszót sem keverünk (ez két év magolás után nem is olyan könnyű) –, akkor minden integetőnek vagy hazaérkezőnek leáll a sofőr. Ha pedig a piros izraeli busszal megyünk – ablakain megannyi pókháló alakú repedés jelzi különleges útirányát –, akkor az arab településeket körülvevő, szögesdrót kerítéssel körbegöngyölt,

őrbódéval ellátott, elektromos irányítású kapujú települések mindegyikébe befordul az övén pisztolytáskát viselő pilóta. Kirját Atában – a festői szépségű, Hebron nyakába épült 15 ezer fős városkában – vagy hat-hét megállót is bóklászik utasokért. A „települések népe” mindent a zöld vonalon túlról kap: élelmiszert, iparcikket, munkahelyet. Csak vallásos intézmények többnyire jesivák – működnek errefelé, mintha elfogadható okot keresnének makacs ittlétükre: s a Szent Könyv történeteinek keresztül kapaszkodnak a vidék ösztövére, sziklás, kövecses talajába.

A bibliai történet szerint persze a béke és a testvérhűség olvasata kellene hogy legyen Hebron; hiszen itt fekszik, a *Makpela-barlangban*, Ábrahám két utódja, Jákov (aki később az Izrael, azaz az Istennel küzdő nevet kapta) és Ismael, az arab nép ősatya a Heródes kori alapokra épült, várszerű mecsetben, ahol egyaránt imádkoznak muzulmán és zsidó hívők, de a város és vidéke – apokaliptikus látomás megvalósulásaképp – épp az ellenkezőjét mutatja.

Két éve jártam itt, amikor Steve Reichel, a nálunk is népszerű amerikai zsidó zeneszerzővel készíttettem interjút. Reich a Makpela-barlangról szóló operájához gyűjtött itt anyagot és élményeket, mint az emberiség problémáinak eredőjéről. Arab taxival érkeztem, s mire meghallgattam a mikrofontaival hókuszpókuszoló Reich lelkesült magyarázatait, ellenségessé sötétült a város. Néhány, körülöttem koppanó kavicsból kísérvé a város szívében idegen pontként álló Béit Hadassához lavíroztam, ahol rájuk vigyázó katonáktól, szögesdrót hengerektől és izzó gyűlölettől körülvéve tizenkét zsidó család él, itt számíthatam egy izraeli autóbuszra. A rövid távot Jeruzsálemig három-négy óra alatt tettük meg, miközben néhány centiméterre az arcomtól egy szikladarab fúródott a busz speciális golyóálló üvegébe, átéltem pisztolylövedéket, kőzáport, s közvetlenül láttam, ahogy a feldühödött telepések törnek-zúznak egy néptelen arab falucska főterén.

Most Yossi Halevi kollégámmal, a *Jerusalem Report* (a jobboldalivá lett, illetve vásárolt *Jerusalem Post*-ból kivált „liberális újságírók alapította” hetilap) munkatársával jövök ide, hogy riportot készítsünk arról, mit szólnak a választások eredményéhez a telepések? Hogyan látják sorsukat az alapvető választások tükrében, amelyek Achilles-pontja épp az ő létük. Útközben Yossi elmeséli, hogy New Yorkban Kahana, a szélsőséges fajgyűlölő, a zsidó erő elvét hirdető rabbi híve volt, leginkább azoknak a történeteknek a hatására, amelyeket kisvárdai származású apjától hallott a nyilasok kegyetlen-

kedéseiről. Hogyan fejlődött erről a kiindulópont-ról baloldali újságíróvá? – erről ír éppen könyvet. Riportalanyunkat is New Yorkból ismeri, egy MEREK-aktivista barátnőjének „bolond” nővérét, aki már tíz éve él itt a kölcsönös gyűlöletbe pácolva. „Cserében” az interjúalanyért vállalom, hogy megfotózom a képanyagot a „storyjához”.

A New York-i barátnő nővére a Béit Hadassában lakik, az egykori hebroni főrabbi boltíves házában. Ugyanis e helyen 1929-ben az arabok véres pogromot rendeztek, sok halálos áldozattal, s elkergették az évszázadok óta itt élő háromszáz fős zsidó közösséget. E pogrom ténye és emléke adott ürügyet, hogy ma a színarab lakosságú város közepén tanyát verjenek.

Mióta nem jártam itt, új házakat emeltek, szorosan beékelve az arab piacba. A város egy másik pontján is megkapaszkodtak a telepések; épp ide tartozott az a férfi, akit egy hete megkéseltek (a sérülés nem volt halálos), s ezért most is kijárási tilalom van.

A hőségben és ellenszenvben izzó város teljesen üres, minden üzlet zárva, az utcák néptelenek, csak katonai dzsipek cirkálnak, és nagy ritkán néhány kék rendszámú arab autó, amelyeket lépten-nyomon ellenőriz a százfelé fölállított ellenőrző pontok hálója. A Béit Hadassza előtt katonai őrs vigyáz, s miután átkutattak, s igazoltuk, hogy várnak bennünket, engednek csak a település szűk-nyomott te- reibe.

Az egyébként csinos, farmert és főköttőt viselő Szará, miközben legkisebb gyereket (nyolc van belőlük) babusgatja és tisztába teszi, mesél. Hogy belemelegszik – a brooklyni angolt sűrűn keveri a héberrel; különösen, ha itt aktuálissá vált szavakat használ, például *gvul* = határ, *hajalim* = katonák, *memselet* = kormány –, habossá válik a szája széle.

– Még nincs lefutva minden. Bízom benne, hogy Rabin nem tudja a kormányát úgy összehozni, hogy bennünket feladjanak. Ott van Rafal, ő nem engedi. Sőt neki még radikálisabbak a nézetei, mint Gandié (a transfer eszméjén álló Moledet Párt vezetője). Egyébként rájuk szavaztam, mint legtöbben innen a telepések.

Nem hagyhatnak a sorsunkra bennünket!

Az intifáda kitörése előtt azért itt más volt az élet. Szeretni nem szerettek bennünket, de fogadták a köszönésünket, vásárolhattunk a boltjaikban. Sőt az is előfordult, hogy egy arab fiút a környékről kődobálásért börtönbe csuktak, s mivel a családja nem tudott írni-olvasni, hozzánk fordultak, hogy fogalmazzuk meg a kérvényeket, föllebbezéseket. S mi megírtuk. Hiszen emberek vagyunk. Ma észre sem vesznek. Ha köszönnének, másnap holtan találnák magukat.

Már sokan föltették a kérdést, miért vagyunk itt, miért ragaszkodunk ehhez a helyhez. Érzem ennek a helynek a különleges jelentőségét. Szentségét. Minden itt töltött percnél különleges tartalma van. Boldogsággal töltött el, ezt csak én érzem, s ezt nem vehetik el tőlem. Igaz, a gyerekeim születésüktől szögesdrótok között élnek. Tel-Avivban sem lenne több játszótérük. De itt micsoda szent hivatást töltenek be. Az ősatyák sírja mellett imádkozhatnak mindennap. S annak a zsidó közösségnek az első gyerekei lehetnek, amely több ezer év után visszajött. Biztos vagyok benne, hogy ezt majd megköszönik nekem.

Ha rajtam múlna, egyetlen fotóst sem engednék ide. Elkészítik a jó kis balhész képeiket a szegény arabok szenvedéseiről. A hősiesség küzdelmeikről. Ezért az egész világ védi, szereti őket. Ők aztán még inkább dobálnak, gyilkolnak bennünket. A fotósok az okai mindennek. A sajtó persze rossz. Az abszolút negatívum. Azt senki nem fotózza meg, hogy ők nem hagynak bennünket élni. Tőlük még ki sem mehetünk az utcára, mi, zsidók. Erec Jisraël földjén.

A férjem – szintén New Yorkban született – a Kirját Árbá-i jesivában tanul. Mint sokan közülünk. Van, aki a Káh-nak dolgozik (a választásokból kizárt szélsőjobbaldali-fasiszta párt) vagy Jeruzsálemben tisztviselő. Én college-et végeztem az Államokban, utána rögtön alijáztam, azóta itt élek, és a gyerekeket nevelem.

– Az új kormány, ha megadja az autonómiát, azonnal kivonja csapatait Hebronból – mondja Yossi. – Abban a pillanatban, ahogy a katonák elmentek... – nem fejezi be a mondatot.

– Itt akarunk maradni! A legutolsó percig itt maradunk. Sokat beszélünk erről most a többiekkel. Itt úgy élünk, mint egy nagy család, a fenyegetettség, a bezártság összetart. Tel-Avivban a szomszédok sem ismerik egymást. Itt nem lehet egy új Jamit (a Sinai-félszigeten épített zsidó település, amelyet, az izraeli társadalomban oly mély traumát okozva, Begin fölládozott az Egyiptommal kötött béke oltárán).

– Ez azért más – vetem közbe. – Ők nem éltek az arabtenger közepén. El tudod képzelni, hogy itt az arabokkal békében, barátságban éljetez?

– Nem. Ez lehetetlen. Ki nem állhatnak bennünket.

– Hát akkor?

– Élünk úgy, ahogy tudunk. Itt kell maradnunk. Míg nem jön el a Messiás.

– Ez pedig nem a mi életünkben fog eljönni, azt te is tudod. Közben szétrohad minden ebben a feneketlen gyűlöletben. Miféle Messiás tud itt békét hozni? Mennyi vérnek kell még elfolynia minden nap?

– Hát nem a Rabin-kormányra vártunk, az biztos. És nem valakire, aki evilágról való. Ha nem úgy, ahogy Jesájá képzelte, „amikor a bárány együtt legel majd a farkassal...”

A Béit Hadassza szűk terében gyerekek rajcsúroznak, csinálók róluk néhány fotót, fejkendős anyukáikról is, akik a drótsövény és a falak szorításában trécselnek. A nagy látószögű objektívval a kaput őrző géppisztolyos katonákat is belecsempeszem a kompozícióba.

„Ezt kapd le!” – irányít Yossi. A teljesen néptelen országúton fejkendős zsidó asszony, kezében kapedlis kisgyerekkel sétál az ellenséges arab fal feliratok között az ősatyák sírja felé. „Ez jó lesz a storyhoz.”

Észreveszem, hogy egy szemközti utca mélyedéséből két, fehér fejkendős arab asszony bukkan elő. Az ő kezükben is kisgyerek. Fölkapcsolom a kétszáz milliméteres teleobjektívot. Megvárom, míg egy vonalba érnek. Katt: „Ez is megvan”. Megvan a jó riportkép. Mire eltennem a fényképezőgépet, egy dzsip stoppol le mellettünk.

– Nem lehet fotózni! – ugrik ki belőle egy fiatal tisztt.

– Az üres utcát fotózta – kel védelmemre Yossi. – Üres utca: ennyi.

– Kijárási tilalomban semmiféle fotót nem lehet csinálni. *Áni mictaer*, nagyon sajnálom.

Nincs apelláta. A drága Ilford professzionális filmet ki kell vennem a gépből, és odaadnom neki.

– Csak hat kockát lőttem el, a többi harmincat használd egészséggel – szemtelenkedem. Ő fel se veszi, és eltűnik a dzsippel egy tetején sátorral, antennákkal és hadilobogókkal földíszített erődítmény irányában, ahonnan ránk csapott.

Így a Messiás-váró és oly messiástalan városról nem maradt emlékem.

* Ezt az írást Yossi barátom és kollegám jellemzése okán bigyesztettem új könyve mutatóanyagfejezete végére.